

De unieke relatie tussen Statius en Dante

Recensie van: P.P. Statius, *Thebais ofwel Oedipus' vloek*, vertaald door Rob Brouwer, Leiden, Primavera Pers, 2012, 432 p., ISBN: 978-90-5997-108-0, € 39,50.

Ronald de Rooy

Normaal zou een Nederlandse vertaling van een Latijns epos misschien niet besproken worden in een Italianistisch tijdschrift als *Incontri*. Bij Rob Brouwers mooie vertaling van Statius' *Thebais* - overigens ook de eerste integrale versie in het Nederlands - is deze aandacht wel degelijk gerechtvaardigd: de vertaler, die zijn sporen ruimschoots verdiende met vertalingen van Latijnse werken als Boëthius' *Consolatio Philosophiae*, Vergilius' *Bucolica* en Lucanus' *Bellum Civile*, is bij de lezers van dit tijdschrift bekend als auteur en bezorger van een goed ontvangen Nederlandse versie van Dante's *Commedia* (Leiden, Primavera Pers, 2005, 2e druk).

Juist aan het uitzonderlijke belang van Statius voor Dante's *Commedia* besteedt Brouwer ruim aandacht in inleiding, commentaar, en appendices bij deze nieuwe vertaling. Hierdoor is dit boek vooral óók belangrijk en interessant voor een beter begrip van de *Commedia*. Al in het voorwoord maakt Brouwer duidelijk hoezeer Dante deze hele onderneming heeft gestuurd: 'Ik beschouw de relatie tussen Statius en Dante als een unicum in de receptiegeschiedenis van de klassieke literatuur en mijn benadering van de *Thebais* werd dan ook in hoge mate door dit gezichtspunt bepaald' (p. 7).

Dat Dante een bijzondere band onderhield met de klassieken is algemeen bekend. Kenmerkend voor zijn proto-humanistische attitude is de ontmoeting met Vergilius aan het begin van de *Commedia*. Het was al opmerkelijk dat Dante als leidsman geen engel of heilige koos zoals zijn middeleeuwse voorgangers. Zijn voorkeur voor Vergilius wordt nog frapperanter wanneer hij de klassieke dichter aanwijst als zijn enige stilistische rolmodel (Inf. 1, 86-87). Deze 'Begegnung der zwei größten Lateiner' (Ernst Robert Curtius) markeert ook Dantes zelfbewuste toenadering tot de oudheid waarbij hij alle laat-klassieke en middeleeuwse auteurs in een klap afdoet als inferieur.

Dat ook Dante's omgang met zijn klassieke voorbeelden is gekleurd door ambivalentie en superioriteitsgevoel blijkt al in het *Limbo* waar Homerus, Vergilius, Ovidius, Horatius en Lucanus verblijven: weliswaar de beste en minst 'helse' plek van de eerste *cantica*, maar toch in de hel. Het geval van Vergilius is het meest schrijnend: zijn *Aeneis* is een heilzame tekst die velen naar het goede pad en de verlossing leidt, maar de dichter zelf is verdoemd: een leidsman die in het donker de mensheid de weg wijst met een lamp achter zijn rug (Purg. 22, 67-69). Diep tragisch

is zijn terugkeer naar het *Limbo*, waarna Dante huilend achterblijft in het aardse paradijs (Purg. 30). Van de andere klassieken worden Ovidius en Lucanus geëerd als grote voorbeelden, maar tegelijkertijd overtroeft Dante hun dichterlijke prestaties, zoals in de arrogante *aemulatio* van het dieven-*canto* (Inf. 25, 94-102).

Tegen deze achtergrond wordt Statius' rol in de *Commedia* nog uitzonderlijker. Hij was de grote afwezige in het *Limbo* en de onthulling, meer dan vijftig *canti* later, van zijn stiekeme bekering tot het christendom komt als een volslagen verrassing. Was de keuze voor Cato van Utica als poortwachter van het *Purgatorio* al boud, met Statius gaat Dante nog een flinke stap verder: als enige klassieke dichter onder de geredde zielen, en bovendien met een entree die grenst aan het onwaarschijnlijke. Op het moment dat Statius' loutering is volbracht maken we namelijk live zijn 'wederopstanding' mee. Zijn verschijning aan Dante en Vergilius wordt aangekondigd door een bovennatuurlijke beving van de louteringsberg die herinnert aan de oudtestamentische aardbevingen bij Christus' kruisiging en opstanding. Vanwege deze bijbelse connotaties wordt Statius hier gepresenteerd als 'vervulling' van de verzezen Christus die zich toont aan de Emmaüsgangers (Robert Hollander).

Ten opzichte van deze verrassende en verheven opkomst van Statius' personage speelt de tekst van de *Thebais* een heel verschillende, maar minstens zo boeiende rol in de *Commedia*: in het epos over de gruwelen van broedertwist en burgeroorlog vond Dante namelijk overduidelijk een van de belangrijkste modellen voor zijn eigen *Inferno*. Dat blijkt al uit het feit dat alle belangrijke personages van de *Thebais* in zijn tekst terugkomen. Brouwer staat in zijn commentaar helder en uitgebreid stil bij alle passages, thema's en personages die een plek in de *Commedia* hebben gekregen. Het is werkelijk verbluffend om direct via de brontekst te zien hoe diep Dante de sfeer en talloze tekstuele details van dit epos op zich heeft laten inwerken.

Het mythische Thebe herleeft letterlijk in Dante's hel. En omdat Dante's hiernamaals zo nauw verbonden is met de aardse werkelijkheid - Dante is de 'Dichter der irdischen Welt' (Erich Auerbach) - fungeert de hel ook weer als afspiegeling van Italië, Florence en de Toscaanse steden. Na de horrorclimax rond graaf Ugolino della Gherardesca (Inf. 32-33) vervloekt Dante Pisa als 'novella Tebe' (Inf. 33, 89), een nieuwe en nog wrede zusterstad van het antieke Thebe.

Tallose keren put Dante uit de *Thebais*-stof om zijn reisverslag te markeren met onwaarschijnlijke, gruwelijke beelden. Zo wendt hij zich tot Statius voor tovenaars, wichelaars en heksen; vergelijkt hij de gevorkte vlam van Ulisse en Diomedes met de vlammen boven de brandstapel van de Eteocles en Polynices, de elkaar hatende zoons van Oedipus; brengt hij het einde van ziener Amphiaräus in herinnering die met strijdswagen en al rechtstreeks de onderwereld in reed; verbaast hij zich over de goden lasterende en tartende reus Capaneus die hiermee zelfs in de hel nog doorgaat, en huivert hij bij Tydeus' onzeglijk barbaarse laatste oorlogshandeling met het hoofd van zijn aartsvijand Melanippus.

Als laatste stap in zijn Dante-gestuurde benadering van de *Thebais* gaat Brouwer op zoek naar mogelijke verklaringen voor Statius' wonderlijke bekering tot het christendom. In Purg. 22, 64-73 verklaart Statius namelijk tegenover Vergilius en Dante dat hij door Vergilius dichter en christen is geworden ('Per te poeta fui, per te cristiano', v. 73). De meeste kenners houden het er op dat Statius' bekering door Dante is verzonnen. Maar zelfs als de aangevoerde middeleeuwse bronnen niet overtuigen, dan nog blijft de prangende vraag hoe Dante op dit idee is gekomen, waar hij het vandaan heeft. Brouwer wijdt hieraan een prikkelende en originele appendix die allereerst inzoomt op de uitzonderlijke rol en erediens van de godheid *Clementia* zoals die worden beschreven in *Thebais* XII. Hieraan verbindt hij op aannemelijke wijze de centrale positie van medelijden, vergevingsgezindheid en barmhartigheid in Dantes *Purgatorio*. Vervolgens laat de commentator een

‘cumulatie van aanwijzingen’ uit de tekst van de *Thebaïis* de revue passeren die niet alleen ‘in de ogen van Dante’ maar ook in die van ons het idee van Statius’ bekering een stuk minder vergezocht maken. Brouwer heeft de unieke relatie tussen Statius en Dante van alle kanten haarscherp belicht.

Ronald de Rooy

Universiteit van Amsterdam

Opleiding Italiaanse Taal en Cultuur

Spuistraat 210, 1012 VT Amsterdam (Nederland)

r.m.derooij@uva.nl